

Szín – játék – költészet

Tanulmányok a nyolcvanéves Kilián István tiszteletére

Szerkesztette

•

Czibula Katalin

Demeter Júlia

Pintér Márta Zsuzsanna

Partium Kiadó – Protea Egyesület – *reciti*

Budapest • Nagyvárad
2013

A kötet megjelenését az OTKA 83599. számú programja,
a Partiumi Keresztény Egyetem és
a Lectio Kulturális Egyesület támogatta.

A borító a *Kilianus* (Kolozsvár, 1767) című színlap felhasználásával készült
Győri Egyházmegyei Kincstár és Könyvtár, Győr, G. XXIII. 2. 11. 58.

Fotó: Medgyesy S. Norbert

Szerkesztette:

Czibula Katalin, Demeter Júlia, Pintér Márta Zsuzsanna

Könyvünk a Creative Commons *Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5 Magyarország Licenc* (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>)
feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.

Köteteink a *reciti* honlapjáról letölthetők. Éljen jogaival!

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

OMAGIU. Kilián István

Szín – játék – költészet: tanulmányok a nyolcvanéves Kilián István
tiszteletére / szerkesztette: Czibula Katalin, Demeter Júlia, Pintér Márta
Zsuzsanna. - Oradea: Partium; Budapest: Protea Kulturális Egyesület, 2013
ISBN 978-606-8156-45-3; ISBN 978-963-7341-95-3

I. Czibula, Katalin (ed.)

II. Demeter, Júlia (ed.)

III. Pintér, Márta Zsuzsanna (ed.)

008

ISBN 978-606-8156-45-3

ISBN 978-963-7341-95-3

Kiadja a Partium Kiadó, a Protea Kulturális Egyesület és a *reciti*,
az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének
tartalomszolgáltató portálja ► <http://www.reciti.hu>

Borítóterv: Bánffi-Benedek Andrea

Tördelte: Hegedüs Béla

SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Ioannes Bocatius eposza, a Matthiados carmina heroica

(Kassa, 1614)

Ioannes (vagy Johannes) Bocatius, német nevén Johann Bock a lausitzi (a tartomány neve latinul Lusatia, magyarul Luzsica) Vetzschau városában született, 1569. december 25-én.

A költő, történetíró és politikus német apától és szorb anyától született. Drezdában, majd Iglauban tanult. Az utóbbi helyen Gäbel Miklós volt a tanára, akit – amikor 1590-ben Körmöcbányára hívták igazgatónak – követett Magyarországra. 1592-ben ugyan rövid időre visszatért Németországba, de 1593-ban már Eperjesen tanár, a következő évtől iskolaigazgató, ám Selmezbányán is megfordult. 1596-ban a wittenbergi egyetemen magiszteri fokozatot szerzett. II. Rudolftól előbb poeta laureatusi címet, majd 1598-ban magyar nemességet kapott. 1599-től Kassán volt fél évig rektor, majd háromszor városi jegyzővé, kétszer pedig polgármesterré választották. Kassai tartózkodása idején jelent meg legismertebb műve, a *Hungaridos libri poematum V.* (Bártfa, 1599), amelyben a turcica-szakirodalom legközismertebb toposzaival Nyugat-Európa népeit figyelmezteti: ha nem segítenek, a török hódításnak ők lesznek a következő áldozatai. 1604-ben Barbiano-Belgioioso észak-magyarországi főkapitány, a császár parancsát kikényszerítendő, erőszakkal veszi vissza a protestánsoktól a kassai főtemplomot. Bocatius és a város más vezetői sikertelenül tiltakoztak a prágai udvarban. A történetek hatására a Kassán menedéket kereső Belgioioso előtt Bocatius bezáratta a város kapuit, és a császár ellen felkelő magyar nagyúrnak, a rövidesen Erdély, majd egész Magyarország fejedelmévé választott Bocskay Istvánnak nyitotta csak meg. 1605-ben részt vett a Lala török nagyvezír és Bocskay közötti rákos-mezei tárgyalásokon, novemberben a korponai országgyűlésen. Ezzel kezdődött kálváriája. Mivel jól beszélt németül és latinul, s mivel nem volt főrendű (tehát feltűnés nélkül utazhatott), őt bízták meg azzal a kényes feladattal, hogy követségbe menjen a német birodalmi választófejedelmekhez, és cáfolja meg a császári udvar által terjesztett magyarellenes rágalmakat. Egy fizetett kém szegődött a nyomába, és így 1606-ban, útközben II. Rudolf elfogatta, és a prágai Hradzsín Fehér tornyába záratta. A magyar városok és főrendek egyaránt szorgalmazták szabadon engedését – eredménytelenül. Felesége is mindent megpróbált kiszabadítására. Végül, ötévi nehéz fogság után, 1610. december 1-jén megszökött. A részleteket máig homály fedi. (Elképzelhető, hogy az akkor szintén Prágába internált Báthory Zsigmond, volt erdélyi fejedelem segített neki.) 1611-ben Thurzó György nádortól menlevelet kapott, Kassa városa hűségesküre kötelezte, de visszavette polgárai közé. Ekkortól azonban már semmilyen városi tisztséget nem kapott. 1613-tól a kassai iskola igazgatója. 1618-ban lemondott hivataláról, és Bethlen Gábor erdélyi fejedelem történetírója lett. Mikor a fejedelem a harmincéves háború kitörése után hadba szállt a Habsburgok ellen, Bocatius követte a táborba, amikor is – ismeretlen

okból – hirtelen elhunyt a morvaországi Magyarbródban (csehül: Uherský Brod) 1621. november 12-én.¹

A hatalmas terjedelmű és igen változatos életműből ezúttal természetesen csupán a hőseposzi műfajt vizsgálhatjuk. (Szerencsére rendelkezésünkre áll a Csonka Ferenc által 1990–1992 között készített, Bocatius műveit tartalmazó kritikai kiadás három vaskos kötete.)² A költő első nagyobb versgyűjteményének (*Hungaris*, 1599) első egysége hőseposzi jellegű. A kötet elején a számos magasztaló vers között akad egy olyan is, amelyet az eddig meg nem fejtett rövidítéssel önmagát Gr. Sar.-ként jelölő költő Bocatiust – biztos érzékkel – Janus utódjaként, sőt egyenesen második Janusként dicsőíti.

Corda quod Hunnorum decantas fortia docto
Carmine, Bocati, forte cor ipse geris.
Pannonii nullus post Iani fata poetae
In metricos ausus sic fuit ire pedes.
Ergo Pannonius tu nobis Ianus es alter,
Pannonii haud Iani est laus tua, Iane, minor.³

(Fordításban: Te, aki tudós eposzodban megéneked a hunok vitéz szívét, magad is vitéz-szívú vagy. Janus Pannonius, a költő halála óta egy költő sem merészelt így költeni hexameterben. Tehát te vagy nekünk a második Pannoniai János és Janus Pannoniusnál nem kisebb dicséret illet, János, tégedet.)

Bocatius a *Hungaris* utolsó, V. énekéhez írott második utószavában ki is tér költői mintáira, akik között valóban szerepel Eobanus Hessus, Sabinus, Lotichius és Schosserus mellett Janus Pannonius is, noha őket természetesen – kötelező szerénykedéssel – jóval maga fölé helyezi.⁴

Kiemelendő abszolút újdonságával a mű első könyvében szereplő nagy kompozíció, a *Proelium coeleste...* című bibliai ihletésű 469 soros kiséposz, amelyben az angyalok Lucifer által szervezett, Isten ellen irányuló lázadásából vezet le az egész emberi történelmet, Ádám és Éva bűnétől a Magyarországot elnyeléssel fenyegető török hódításig és Lucifer hajdani legyőzőjét és pokolra taszítóját, azaz Szent Mihály arkangyalt kéri fel, hogy segítse a magyarokat a létfontosságú Győr várának visszaszerzésében.⁵ Őelőtte Háportoni Forró Pál Jóbról szóló kiséposzában kísérletezett már bibliai téma epikus és allegorikus

¹ L.: BOCATIUS János, *Öt év börtönben (1606–1610)*, fordította, a jegyzeteket összeállította és az utószót írta CSONKA Ferenc, a függelék iratait MOLLAY Károly fordította (Bibliotheca Historica), Bp., Európa Könyvkiadó, 1985; *Bocskai kíséretében a Rákosmezőn, Emlékiratok és iratok Bocskai István fejedelem és Lalla Mehmed nagyvezír találkozásjáról 1605. november 11.*, közreadja CSONKA Ferenc és SZAKÁLY Ferenc, (Bibliotheca Historica), Bp., Európa Könyvkiadó, 1988.

² Ioannes BOCATIUS, *Opera quae exstant omnia poetica*, 1–2, edidit Franciscus CSONKA (BSMRAE, series nova, Tomus XII/1–2), Akadémiai Kiadó, Bp., 1990; Uő., *Opera quae exstant omnia prosaica*, edidit Franciscus CSONKA (BSMRAE, Series nova, Tomus XII/3), Bp., Akadémiai Kiadó, 1992.

³ BOCATIUS, *Opera quae exstant omnia poetica*, id. kiad., 2. k., 978, app. 53.

⁴ BOCATIUS, *i. m.*, 1. k., 588.

⁵ *i. m.*, 1. k., 357–368. Teljes címe: *Proelium coeleste, pro festo D[ivi] Michaelis Epperiesini sollempniter, Agria a Turcis obsessa pronuntiatum.*

feldolgozásával,⁶ Bocatius kísérlete azonban egyenesen a legnagyobb magyar nyelvű barokk költő, Zrínyi Miklós eposzának égi látomását előlegezi.

Bocatius hatalmas terjedelmű költői életművében nemcsak a Janus-hagyomány szempontjából nyúlt vissza a magyar humanizmus Hunyadi-kori kezdeteihez, hanem – mint ezt a most tárgyalandó *Matthiados carmina heroica* tanúsítja – a Mátyás-kultusz csapásán visszafelé haladva eljutott ahhoz az olasz humanistához, Alessandro Cortesizhez is (latinosan Alexander Cortesius a neve), akit minden Mátyás-dicsőítés, átvitven pedig minden magyar tárgyú történeti epika ős-kezdeményezőjének tart, sőt nevéből még görög szót is alkot: χορτισιάζειν („Cortesi módjára költeni”). A 12 énekesre tervezett, igazi vergiliusi műnek szánt költemény elé írott, szerénykedően ajánló előszavacskának (*Praefatiuncula dedicatoria*) nevezett, Forgách Zsigmond kassai főkapitánynak címzett előszóban azonban nem csupán ezt a 15. századi olasz – noha általa magyar alattvalónak tartott – költői mintaképét magasztalja, akire mindenképpen szüksége volt, hogy minél nyomatékosabban megteremthesse az I., azaz Hunyadi Mátyás és a II., azaz Habsburg Mátyás közötti szoros párhuzamot, hanem egy élő magyar kortársát is, Berger Illést (Elias Berger, 1562–1644). Nyomatékosítja, hogy épp ezen fajta – azaz a hősepikai – költés az ő legfőbb célja, mert hiszen csak az ilyen műfajban alkotó költő által megénekelt férfiú érheti el a horatiusi célkitűzést, azaz a halhatatlanná válást. Tárgyul tehát⁷ II. Mátyás királyt választotta. Kees Teszelszky fiatal kutató, előbb hollandul, majd 2009-ben magyar fordításban is megjelent monográfiájában (*Az ismeretlen korona*) bebizonyította, hogy Elias Berger minden valószínűség szerint a legfőbb összekötő volt II. Mátyás – azaz korábban még csak Mátyás főherceg, illetve Magyarország kormányzója – és a magyar főrendek közötti, aki koszorúzott költőként és királyi történetíróként latin nyelvű verses és prózai műveiben megformálta azt az ideológiát, amelynek segítségével Mátyás végül is felülkerekedett bátyján, a Prágában székelő Rudolf császáron és királyon és végül 1608-ban sikerrel megszerezte a magyar koronát, amellyel végül Pozsonyban meg is koronázták. (Ide vonatkozó fő műve az 1608-ban, Bécsben kiadott értekezése a Szentkorona eredetéről, bujdosásáról és visszatéréséről, amelyet Teszelszky le is fordított.)⁸ Bocatius mindenesetre játékosan érezteti is előszavacskájában Berger rejtőzködő természetét, amikor vezetéknevét a német „bergen” (azaz: elrejtteni) igéből vezeti le.

Az epikus cselekményt rengeteg lírai elem is tarkítja, nyelve erőteljesen archaizál, ezt az Enniusra vagy Plautusra emlékeztető helyesírás és a lehető legkritikább, főleg görög-ből származó szavak használata is nyomatékosítja. Emellett kedveli a legezoterikusabb mitológiai rejtvényeket is.

⁶ L. a következő hasonló-kiadáshoz készült kísérőfüzetben: HÁPORTONI FORRÓ Pál, *Quintus Curtius az Nagy Sándornak, macedonok királyának viseltetett dolgairól irattatott históriája*, Debrecen, 1619. [...] Appendix II. *De admiranda Iobi fortissimi malorum tolerantia, breve et pium poema*, Cracoviae, 1590, (Bibliotheca Hungarica Antiqua, XVIII), sajtó alá rendezte és a tanulmányt írta LÁZÁR István Dávid, Bp., Akadémiai Kiadó, 1988, 73–109.

⁷ BOCATIUS, i. m., 2. k., 750–750. Bergerről vö. SZÖRÉNYI László, *Berger Illés eposza a Szent Keresztről és a magyar történelem* = Uő, *Philologica Hungarolatina, Tanulmányok a magyarországi neolatin irodalomról*, Bp., Kortárs Kiadó, 2002, 73–80.

⁸ Kees TESZELSZKY, *Az ismeretlen korona, Jelentések, szimbólumok és nemzeti identitás*, szerk. CZIBERE Mária, Pannonhalma, Historia Pro Futuro, 2009.

Az I. könyv 763 hexameterből áll és az „*Agonalia*” címet viseli.⁹ (A cím ötlete Ovidius *Fastijából*, illetve Macrobius *Saturnaliajából* származik.) Az első egység (1–18. vers) a tizenöt éves háború – amelyet a külföldi szakirodalom többnyire Rudolf hosszú török háborújának szokott hívni – által Magyarországra zúdított borzalmas szenvedéseket ecseteli, mint a Bellona és az Erinnys által vezérelt szörnyek támadását. Körülírva azt is bevallja, hogy a török barbársághoz szövetségesként a magyar belső erők egy része is csatlakozott. A második egység (5 sor) azt a sajátos magyar lelkületet ítéli el, amely szerint az egymással szemben álló pártfelek kölcsönösen hazaárulónak minősítik egymást. Ezért ő maga sem érzett bátorságot, hogy a bajban elmeneküljön. Vagyis, külföldi születésüként is magyarnak érezte magát! Ezután (24–33. vers) homéroszi hasonlattal pusztító, mindent felfaló erdőtűzhöz, illetve elháríthatatlan árvízhez hasonlítja a háborút, majd pedig egy négysoros részben felhánytorgatja a bizonytalanság legfőbb tényezőjeként az udvar távollétét külföldön, vagyis azt, hogy Rudolf ki sem volt hajlandó mozdulni Prágából. A rákövetkező rész (38–63. vers) az antik Erény és Bűn példáival jellemzi a magyarországi furcsa háborút. Ezután (69–94. vers) a háború által keltett rengeteg bűnnel szembeállítja a Béke áldásait. Ezután szólítja meg legelőször főhősét, Mátyást! Antik költőktől vett hasonlat megfordításával olyan szarvashoz hasonlítja, akinek sikerült kitörni a vadászok hálójából.¹⁰ Éppen ezért róla tulajdonképpen a béke eposzát kell megírnia, és ez olyan feladat, amely meghaladná még Homérosz képességeit is és Vergilius viszont örömmel vállalkoznék rá. Mátyás érdeme tudniillik a vérnélküli győzelem, a pusztulás nélküli diadalmenet, a polgárok megmentése. Ehhez a rendkívüli és szokatlan feladathoz kéri a Múzsza és Apolló segítségét (95–234. vers). Majd – nem időrendi sorrendben, hanem csak a fő mozzanatokot kiemelve – kiemeli a hosszú háborúból azokat az eseményeket, ahol Mátyás is kiemelkedő szerepet játszott (178-ig). Most pedig a másik oldalra tekint, ugyanis megszólaltatja magát a ravasz szultánt. Ő is békére törekszik, de természetesen azért, hogy később majd új erőre kaphasson. Szájából természetesen negatív értelmű Rudolf „óvatosságának” dicsérete, illetve az ő szempontjából megbízhatatlan magyar és erdélyi szövetségesek kárhoztatása. A végeredmény végül is az, hogy – ha fogcsikorgatva is –, de rákényszerül arra, hogy békét kérjen a keresztény ellenségtől (179–224. vers).

Hosszú haditanács következik. Először véres szájjal uszítva a háború-párti magyarok kapnak szót. Ők csupán a császári kassa ürességét fájlalják, de bizakodnak a törökkel hadban álló Perzsia segítségében (225–299. vers). Majd a békepárt képviselői emelkednek szólásra, akik elítélik a görög eredetű szóval (*labrax*) farkashalnak, avagy nagyszájú halnak, átvitt értelemben – így használta e szót Plautus – kurvapecérnek bélyegzik háborúpárti ellenfeleiket. Ők jó hajóskapitánynak tartják magukat és a kiutat az osztrák, a morva és a magyar rendek szövetségében látják (300–338. vers). Majd a fékezhetetlen és vad hajdúk szónoklata következik; különösen izgalmas nyelvileg, amikor a latin szövegbe ilyen magyar szitokszavakat kevernek, mint „németes” (azaz németpárti), avagy áruló. Nem beszélve a kecskebakról, amely elég tiszteltlen megnevezés, már csak azért is, mert Rudolf császárnak minden lehetséges alkalommal feltüntetett égövi jele és így címerállata

⁹ BOCATIUS, I., 2.k., 751–770.

¹⁰ Vö. SZÖRÉNYI László, „*Álmaim is voltak, voltak[...].*” *Tanulmányok a XIX. századi magyar irodalomról*, Bp., Akadémiai Kiadó, 2004, 164–167.

volt.¹¹ Kitűnő költői megoldás, hogy a hajdúvezér szájába adja Bocatius annak a Belgiojzonak a szidalmazását is, akit a magyarok csak Barbel (azaz borbély) Jánosnak csúfoltak, és aki az emlékezetes kassai templomfoglalás óta Bocatius legesküdtőbb ellensége volt. De még fölemlegeti Székely György, azaz Dózsa keresztes hadának lázadását is, mint rémítő látomást, tudniillik a nemesek esetleges kiirtását. (Ezt a szónokot a többiek mindenesetre leütik.) Bocatius nem véletlenül emlékeztetett Dózsára, hiszen még az előszó végén is egyértelmű körülírással figyelmeztet arra, hogy a mű írásának éve, azaz 1614, éppen a szörnyű parasztháború százéves évfordulója!

Anno 1614, quo c[entum] crucigeri nebulones domiti et mancipati.

A második ének címe: *Triumphus*, 1180 sorból áll.¹² Második segélykéréssel kezdődik, a béke pálmájának, azaz győzelmi jelének megénekeléséhez ezúttal Apolló segítségét kéri, hogy az eddig használt cimbalom helyett hangoljon fel új húrokat a költő lantjára. Ismét Hunyadi, azaz I. Mátyást említi, akinek védnöksége alatt a merész hangú Cortesius költői művéhez foghatott, miközben lehelete a magasztos Maróé volt és művészetével fel is ért hozzá.¹³ Azonban az ő mostani feladata még költői elődjénél is nehezebb, ezért kell a fokozott isteni és múzsai segítség. (Megjegyzendő, hogy a Corvin Mátyásra való utalást, illetve az ő dicsőítését – mintegy megalapozva II. Mátyás elfogadottságát és heroizálását – Bocatius már korábban elkezdte, mégpedig akkor, amikor 1611-ben II. Mátyás királynak és császárnak ajánlva kiadta Galeotto Marzio Mátyás királyról írott könyvét,¹⁴ amelyet ezen umbriai humanista, aki több alkalommal is hosszan időzött Mátyás udvarában, a király vitézi és szellemes cselekedeteiről és tetteiről írt és amelyet egykor már, 1563-ban a humanista Gyalui Torda Zsigmond nyomtatásban is megjelentetett.)¹⁵ Az ének cselekményének első nagyszabású bevezetésében, ebben a rendhagyó diadalmenetben a béke műveit magasztalja. A szokásos győztes hadisten, Mars itt Apollóvá válik. Egyértelműen utal arra is, hogy a leíráshoz képzőművészeti alkotásokat – nyilván metszeteket – is igénybe vett.¹⁶ Mivel Rudolf pontosan a magyar szent király, Szent László napján, július 27-én adta vissza a koronát a magyaroknak, illetve

¹¹ A császárság tulajdonképpeni csillagképe: a halfarkú bak. (A Bak egyébként Augustusnak is csillagképe volt!) Még érdemes a bibliai Dániel könyvét is figyelembe venni (*Vulgata*, VIII: 1–27), ahol a perzsa király csillagképe a bak és a kecske. Vö. Géza GALAVICS, *The Hungarian Royal court and late Renaissance Art*, Hungarian Studies, 10/2 (1995), 307–332.

¹² BOCATIUS, *i. m.*, 2.k., 770–799.

¹³ L. Alexander CORTESIUS, *De laudibus bellicis Matthiae Corvini Hungariae regis*, ed. Iosephus FÓGEL (BSMRAE), Lipsiae, B.G. Teubner, MCMXXXIV.

¹⁴ Salomon Hungaricus vel de Matthiae Corvini, potentissimi ac felicissimi florentissimique Hungariae regis, sapienter, egregie, forbiter et iocose dictis ac factis libellus Galeoti Martii, [...], I. Ioannes BOCATIUS, *Opera quae exstant omnia prosaica*, id. kiad., 73–78. (Különösen szép, ahogyan megtalálja a párhuzamot a cseh börtönből magyar trónra került I. Mátyás, és a prágai „fogságból” megszabadult Szent Korona között, mint amely később II. Mátyás fejére került!)

¹⁵ Vö. RITOÓKNÉ SZALAY Ágnes, *Galeotto Marzio és Bonfini történeti művének kiadása* = Uő., *„Nympha super ripam Danubii”*, Tanulmányok a XV–XVI. századi magyar művelődés köréből (Humanizmus és Reformáció, 28), Bp., Balassi Kiadó, 2002, 207–211.

¹⁶ Ezeket eddig nem találtam. A kor vonatkozó képzőművészeti alkotásaira I. GALAVICS Géza, *i. m.*; Uő., *Kössünk kardot a pogány ellen. Török háborúk és képzőművészet*, Bp., Corvina Könyvkiadó, 1986; PÁLFFY Géza, *A Magyar Korona országainak koronázási zászlói a 16–17. században* = „Ez

Mátyásnak, ez alkalmat teremt Bocatiusnak egy történeti áttekintésre, egészen az első, de még pogány királytól, Attilától, illetve az első keresztény uralkodótól Szent Istvántól a jelenig, vagyis a nemsokára megkoronázandó Aeneas Austrius-ig, azaz Mátyásig. Név szerint csupán II. András királyt emeli ki a múltból, mivel ő illesztette a magyar címerbe az apostoli kettős keresztet.

A valódi Szent Korona visszaszerzését felhasználja arra, hogy felidézze azt az 1605-ös eseményt, amelynek szemtanúja volt: ugyanis kassai főbíróként, fejedelmi parancsra részt vett a hajdani magyar királyválasztások hagyományos színhelyén, a Pest várostól északra fekvő Rákosmezőn, Bocskai kíséretében a török nagyvezírrrel való találkozáson. A török itt átnyújtotta a szultán által küldött aranykoronát – amely a hajdani bizánci császárok koronáiból lett átalakítva –, Bocskai azonban csak ajándékként kezelte, és nem volt hajlandó valódi felségjelvényként használni, azaz nem vállalta a hűbéres török fejedelem szerepét. (Az eseményt Bocatius pontos, naplószerű, de levél formájú feljegyzésben örökítette meg, azonban ez egészen a 18. századig kéziratban maradt.) Érdekes olvasni ezt az írást (*Relatio vel epistolica commemoratio*), hiszen kiderül belőle, hogy Bocskai tréfásan érdeklődik tőle, hogy vajon érez-e történelmi esemény alkalmából költői ihletet, erre ő ugyanazt válaszolja, mint amivel a *Matthiados* előszavában mentegetőzi, hogy legszívesebben teljes vergíliusi eposzt írna, ha volna rá ideje!¹⁷ Bocatius ezután ismerteti a koronát fogadó cseh és magyar ünnepi szónoklatokat, majd csúfondárosan azt írja le, hogyan próbálták a csehek a magyar hajdúkat törbe csalni, sikertelenül; majd azt, hogy a Rudolf segédcsapataiként Prágánál megjelent vallon zsoldosok hogyan fosztották ki a prágai zsidókat.

Az ének legnagyobb részét annak a diadalmenetnek a részletes leírása teszi ki, amelyet Mátyásnak és a vele és a koronával diadallal visszatérő magyar, morva és osztrák csapatoknak rendeztek Bécsben. Eddigi kutatásaim alapján még nem sikerült megtalálnom azt a képet, illetve metszetsorozatot, amelynek készítőjét Bocatius meg is nevezi (Strauss), és aki feltehetőleg az egész monumentális, sok diadalkaput, díszletet, színpadot, emblémát stb., stb. igénylő menetet tervezte. Bocatius természetesen nem volt jelen, hiszen közben börtönben ült és ezért élesen meg is jegyzi, hogy Mátyás – mivel eltiúskolták előtte az ő helyzetét – nem élhetett a megkegyelmezés, illetve szabadon-bocsátás ősi jogával és szokásával. A költeményből megtudhatjuk azt is, hogy az egész ünnepségsorozat anyagi támogatója, mai szóval élve szponzora az idősebb Lazarus Henckel von Donnersmarck volt, a Szepességből, Lőcséről származó, nemesi előnevét Szepescsütörtökhelyről (németül: Donnersmarck) kapott dúsgazdag család feje, aki – mint a császári ház legfőbb anyagi támogatója – családjával együtt megmaradhatott protestánsnak. (Véleményem szerint ennek a bécsi ünnepséget finanszírozó nagyvonalú gesztusnak feltétlenül szerepe volt abban, hogy a következő évben, 1609-ben II. Mátyás bárói rangra emelte Henckelt.)¹⁸

világ, mint egy kert...”, *Tanulmányok Galavics Géza tiszteletére*, szerk. BUBRYÁK Orsolya, Bp., MTA Művészettörténeti Kutatóintézet – Gondolat Kiadó, 2010, 17–50.

¹⁷ BOCATIUS, *Opera quae exstant omnia prosaica*, id. kiad., 98–99; Vö. *Bocskai kíséretében a Rákosmezőn...*, id. kiad., 78. Ebből valószínű, hogy (félig tréfás) szólásmondásról lehet szó.

¹⁸ Vö. KESERŰ Bálint, *A katolikus mecénatúra a dunai mondarchia országaiban a donnersmarcki Henckelek példáján = „Ez világ, mint egy kert...”*, id. kiad., 379–386.

A harmadik énekből (ennek címe *Coronatio*) csak másfél sor maradt, az azonban igen jelentős, hiszen arra vonatkozik, hogy a mennyből származó királyi méltóság – azaz maga a magyar Szent Korona – elindul Bécs felé.

Hinc de vecta polo maiestas vergit ad aulam
Ipsa Viennam etc.¹⁹

Ezután pedig olyan asztrológikus, számmissztikus és képversek következnek, amelyek Mátyást dicsőítik, illetve a törökkel kötött béke jelentőségét nyomatékosítják. A kötet záróverse pedig Rudolf császár híres jelszavának (*Amat victoria curam*) ügyes rabulisztikával Mátyásra alkalmazott magyarázata. Lássuk például a végét (17–22. sor):

Victor amat curas indefessosque laboreis
Pro regno populusque, focos defensat et aras,
Assertorque paterque suis verissimus oris.
Hoc rex Austiacis, Moravis et, maxime, es Hunnis.

Caesarii, hoc emblema ducis fratrisque Rudolphi,
Successoris item sceptri triplicisque coronae.²⁰

Befejezván az eposz szerkezetének és cselekményének tárgyalását, vissza kell térnünk egy pillanatra az előszavacskához, annak is a második részéhez, amely irodalmi minták megnevezése után következik. Ebből érthetjük meg ugyanis azt, hogy miért látta Bocatius szükségesnek, sőt nélkülözhetetlennek, hogy hat évvel a korona visszaszerzése, illetve II. Mátyás megkoronázása után aktuálisnak érezze az akkori események újra felidézését. A kulcsot én itt a mű mecénásának, Forgách Zsigmond kassai főkapitánynak és országbírónak a személyében látom. Ugyanis az említett „előszavacskában” Bocatius így szólítja őt meg: „Miért is vagyok én magam ennyire föllelkesülve (visszatérek oda, ahonnan kiindultam) nagyságos gróf úr, Te magad látod; én ugyanis erőm szerint lúd-gágogásra emlékeztető énekemmel (ez természetesen célzás a római Capitoliumot megmentő hajdani ludak gágogására, Sz.L.) szembeszálljak azokkal a rám támadó durva és faragatlan, Szittyaföldről eredő és rám fenekedő műzsátlan (ezt a szót görögül írja! Sz.L.) szörnyetegekkel, akkor is, ha félszeműként vagyok csak vezér a vakok között, de semmilyen diadalmaskodó győzőtől sem hagyom magam eltiltatni attól, hogy én is diadalujjongásba törjek ki, és ha messziről is, de kövessem a diadalmenetet.”²¹ Véleményem szerint ez több, Bocatius azon sérelmeinek felhánytorgatásánál, amelyek szökése és a kassai polgárok körébe történő visszafogadása után akadályozták őt pályáján. Inkább arról van szó, hogy a nádor, a protestáns Thurzó hosszas küzdelmet folytatott a katolikus és rendkívül forrófejű Forgách Zsigmond ellen. Hiszen annak idején Forgách Zsigmond bízta fel az erdélyi Kendi Istvánt a Báthory Gábor elleni lázadásra, majd az eredménytelen hadjáratra, amelyben a királyi Magyarország seregének fele elpusztult. Az 1613-as országgyűlésnek újra nagy erővel kellett védelmeznie az 1608-as törvényeket! (Vagyis a Bocskai és névleg Rudolf, valójában Mátyás között létrejött bécsi békét, illetve a törökkel kötött zsitvatoroki békeszerződést.) Thurzónak folyamatosan védelmeznie

¹⁹ BOCIATIUS, *Opera quae exstant omnia prosaica*, 2.k., 799.

²⁰ *i. m.*, 801–802.

²¹ BOCIATIUS, *Opera quae exstant omnia prosaica*, 2.k., 751.

kellott a saját nádori jogkörét, amely az ország rendi alkotmányának sarokköve volt, és Forgách-csal kapcsolatban nem egyszer szenvedett kudarcot, még akkor is, hogyha az országgyűlés alaposan felhánytorgatta Forgách ostoba erdélyi hadjáratát. A háttérben természetesen Khlesl bíbornok állott, II. Mátyás mindenható minisztere, aki az erélytelen királyt folyamatosan abszolutisztikus irányba próbálta tolni. Nem véletlen az sem, hogy ennek az előszavcskába illesztett ajánlásnak a végén Bocatius elrejtje a mű keletkezésének dátumát is, vagyis azt, hogy ő Forgách harmadik sáros-megyei főispáni beiktatásának előestéjén fejezte be a kéziratot, amelyet az arra a vasárnapra rendelt szent evangéliumi perikopa kezdetével jelöl: *Nemo potest dominis pariter servire duobus*. (Senki sem szolgálhat egyszerre két úrnak) (*Máté VI, 24*). Ez a szimbolikusan érthető mondat utal arra, hogy éppen 1614 nyarán volt a legfeszültebb a helyzet; Mátyás Linzbe, tehát magyar területen kívülre hívott össze sorsdöntőnek szánt tanácskozást, hogy vajon ne bontsa-e föl a békét a törökkel. Bethlen Gábor erdélyi fejedelem ezt mindenáron meg akarta akadályozni, tehát a megjelölt vasárnap, amely abban az évben augusztus 24-ére esett az új naptár szerint, az éppen azt a pillanatot rögzíti, amikor Bethlen politikája először esik egybe a Bocatius és a magyar rendek többsége által helyesnek tartott kül- és belpolitikával.²² Mondhatjuk azt is, hogy éppen ebben az évben, azaz 1614-ben, mikor Kassásról elkergették a két török követet is és háborús szelek fújdogáltak, kezdett érlelődni Bocatiusban az az elhatározás, amely később őt a fejedelem történetírójává tette. Ezért szögezi szembe a habozó II. Mátyással a hajdani Mátyás 1608-as viselkedését, aki akkor elérte Rudolffal szemben, hogy a szent korona visszakerüljön Magyarországra, ahogyan ezt ő egy Berger-idézzel nyomatékosítja (Berger Illés fentebb említett és ideológiailag központi jelentőségű művéből: *Jubilaeus de origine, errore et restitutione S. Coronae Hungariae*, Bécs, 1608):

Quod penes Hungaricae custodia fida Coronae.

Emellett a történelmi tanulság mellett viszont a magyar epikus költészet szempontjából az a legnagyobb mértékben figyelemre méltó tény, hogy a Bocatius által hangsúlyosan kiemelt Cortesius itt hivatkozott, sőt mintaképként kitűzött, Hunyadi Mátyást dicsőítő költeményét később, rendkívül alaposan a legnagyobb magyar eposzköltő, Zrínyi Miklós aknázza ki.²³

²² Vö. ANGYAL Dávid, *Magyarország története II. Mátyástól III. Ferdinánd haláláig (A magyar nemzet története, VI)*, Bp., Athenaeum, 1898, 49–50, 130–138.

²³ Vö. SZÖRÉNYI László, *Hunok és jezsuiták, Fejezetek a magyarországi latin hősepika történetéből*, Bp., AmfipressZ, 1993, 25–33, 151–155.